

VARIA

– KÖNYVISMERTETÉSEK –

JANNE HAALAND MATLÁRY

Diritti umani abbandonati? La minaccia di una dittatura del relativismo
[Elhagyott emberi jogok? A relativizmus diktatúrájának fenyegetése]

Lugano: Eupress Ftl, 231 p.

When Might Becomes a Human Right
[Amikor a lehet emberi joggá válik]

Leominster: Gracewing, 220 p.

Janne Haaland Matlár neve nem ismeretlen a magyar olvasó előtt. *A felvirágzás kora. Jegyzetek egy új feminizmushoz* című kötete 2002-ben magyar nyelven is megjelent, a Balassi Kiadó gondozásában. Katolizálásáról szóló vallomását, melyhez a Hittani Kongregáció akkori prefektusa, Ratzinger bíboros írt előszót, 2004-ben a Helikon Kiadó adta ki, *Akit az igazság megtalált* címmel. Haaland Matlár az Oslo-i Egyetem politológia professzora, négy gyermekes családanya, a Család Pápai Tanácsának és az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsának tagja. Bemutatott kötetét Békés Gellért bencés szerzetes emlékének ajánlotta.

A könyv olasz kiadása a Lugano-i Egyetem Hittudományi Karán működő Kánon-jogi és Összehasonlító Vallásjogi Intézet (DiReCom) által 2007-ben útjára indított „Vallások és emberi jogok” című sorozat első kötete. A sorozatszerkesztő, Libero Gerosa, XVI. Benedek pápát idézve abból indul ki, hogy a békét nemcsak az embert leszűkítő ideológiák veszélyeztetik, hanem az ember igazi természete iránti közöny is. Az igazi és stabil béke előfeltétele az ember jogainak tisztelete. Ha azonban a jogok gyenge alapokon állnak, ami rá épül, az is törékeny lesz. A személy relativista megközelítése elégtelen: nem beszélhetünk abszolút jogokról, ha alapjuk relatív. Az emberi jogok valódi alapjának feltárása, bemutatása tehát nem mellőzhető.

A politikai közbeszéd jelentős területeit uralják olyan szavak, mint az „antidiszkrimináció”, vagy a „politikai korrektség”. Az emberi jogok sajátos kisebbségek erőszakos érdekérvényesítésének eszközeként jelennek meg, míg az emberi személy elidegeníthetetlen jogai – az élet, a szabadság, a méltóság – politikai alkuk tárgyává válnak. Haaland Matlár példák során mutatja be, hogy az emberi jogokkal miként él vissza a házasság és a család intézményével kapcsolatos manipuláció, vagy az élet védelmét és a vallásszabadságot milyen, ideológiai alapú támadások érik. A valódi

nyugati értékeket feladja a politika. XVI. Benedek pápa szóhasználatával a „relativizmus diktatúrája” fenyeget – egy olyan, erkölcsi alapokat nélkülöző, azonban pseudomorális szigorral fellépő politika, mely az emberi méltóságot lerombolja. Az emberi jogok csak akkor alkalmasak arra, hogy a nemzetközi közösség létének alapját adják, ha világos alapokon állnak – ellenkező esetben a manipuláció és a rombolás eszközeivé válnak, és a hatalom válik joggá. Ahogy a Szerző maga is fogalmaz: a mű egyszerre szól „tünetekről, diagnózisokról és a gyógyomódról”.

A kötetben közreadott tanulmányok három nagy kérdéskör köré rendeződnek. Az első rész az embert állítja elénk, aki az uralkodó ideológia szerint önmagát alkotja meg (self-referential man). A mai világot Matlár három jellemzővel illeti. Materialista, abban az értelemben, hogy már az áruk birtokolják az egyént, és nem az egyén uralja az árut, és abban az értelemben is, hogy az ember maga is csak hús, csont és vér. Ha ez a biológiai tömeg megbetegszik, vagy megöregszik, a mai modern társadalom teherként gondol rá, a belső értékeket tükröző „személy” elveszti jelentőségét. Utilitarista, mert az embereket tárgyként kezelik, melyek más és más minőségükben más és más célhoz szolgálnak eszközként. Végül pedig önközpontú, mert a mai társadalomban az „én” helyezkedik el a világ metszéspontjában. A valóságról alkotott képet nem osztja meg többé a környezetével, elszigetelt, külön univerzum, külön érvényes szempontrendszer szolgál minden ember menedékéül. Ez pedig azt eredményezi, írja a szerző, hogy csak „én” rajtam lehetséges megismerni is a világot, azt más nem értheti, más szempontjai nem csak hogy érthetetlenek ebben az univerzumban, de nem is relevánsak. Ebből kifolyólag nem lehet objektív igazságról beszélni, hiszen a társadalom külön-külön nem-megértett egyének nem-megértett igazságaiból tevődik össze. A dolgok csak annyiban létezhetnek, amennyiben és amennyire „én” érzékelem azokat.

A maival összehasonlítva a régi Európában erős közös alapok voltak a filozófiában és a teológiában is, főleg az erényeket és a bűnöket illetően. Erény volt többek között az állhatatosság, a türelem, az igazságosság, a nagylelkűség – és bűn volt hiúság, a bujaság, a torkosság, a gőg, a türelmetlenség. Ebben a relációban a cél a jókért és a rosszak elleni küzdelem volt. A politikai ember koncepciója a Szerző értelmezésében az, hogy az egyén egyidejűleg rendelkezik saját célokkal és mégis a társadalom közös alapjának része, annak tagjaként, a közösségért munkálkodik. Az ember, mint társas lény mivoltának lényege, hogy képes erkölcsi érvekkel élni. Ezek jellegzetessége, hogy csakis egyetemes értékek közvetítésére alkalmasak, vagyis egyéni preferenciákra nem igazak. Az igazság eszméje éppen ezen érvelés által mutatkozik meg, vagyis a politikai ember érvelése szükségképpen erkölcsi, szükségképpen egyetemes, közösségi értékeket mozdit elő.

Azzal, hogy a relativizmus uralkodóvá válik, az emberi jogok lényege veszíti el eredeti értelmét, új értelmezéseknek nyitva teret. Mindenki az emberi jogokat tekinti a demokrácia és a jogállamiság alapjának, ugyanakkor e jogok nem létezhetnek szilárd alap nélkül. Ez az alap pedig egy emberkép, egy antropológia. Éppen ez az alap az, ami meggyengült, bizonytalanná vált sokak számára. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az emberiség közös tudatának kifejezése – olyan, természetjogi alapokon nyugvó dokumentum, mely nem lehet politikai alkuk tárgya. Mégis ezt tapasztaljuk a mai Európában.

A demokrácia veszélyei között előkerül a többség zsarnokságának képe is: manapság a tolerancia és a szabadság azok az egyedüli demokratikusnak mondott értékek, melyek megsértésének stigmája mindenkit fenyeget, ha azzal a bizonyos többségi nézettel szembe mer helyezkedni. Ennek jegyében a legfontosabb etikai problémákat degradálják szimpla pragmatikus kérdésekké, melyre a Szerző több példát is felhoz. Ennek eredménye, hogy mára az abortusz és az eutanázia is „emberi” jogok. A tolerancia pedig, mint az egyedüli politikailag korrekt viselkedésmódot tükröző érték, lesöpörhet minden közösségi preferenciát közvetítő érvet. Ha azonban nincs a demokrácia mögött egy erős alapjogi szellem, akkor a demokrácia előbb-utóbb a többség türanniszává, az erőhatalom pedig joggá válik – állítja Matlár.

A kötet második része az emberi jogokkal kapcsolatos fejlemények egyes érzékeny területeit veszi górcső alá: a gazdaság kihívásait, a jog átpolitizálódását, és a politika eljogiasodását, illetve a demokrácia és a jogok ütközésének eseteit. Az emberi jogi egyezményeket sok bíró – a növekvő szerepű, nemzeti szuverenitás alól kikerülő bíróságok is – inkább politikai, mint jogi dokumentumnak tartják, és – bíróként – a körülmények szerint alakuló, politikai olvasatot adnak nekik.

Az emberi jogi kérdéseket boncolgató professzionális érdekcsoportok nemzetközi szintén való feltűnése nagyban megváltoztatta a politikát. Ezek a lobbi csoportok leginkább a családot, és az élet jogát érintő kérdések területén aktivizálják magukat. Az ún. normagyártók (norm entrepreneurs) leginkább a puha jog (soft law) befolyásolására, megváltoztatására vállalkoznak. Ezen a területen kiépítik a megfelelő hálózatot, szakértőket foglalkoztatnak, és tudományosnak mondott kutatásokat végeztenek, melyek kivétel nélkül az álláspontjukat alátámasztó megállapításra jutnak. A nemzetközi és hazai megerősítést elősegítendő, gyakran országokon átívelő jogsegélyszolgálatokat hoznak létre. A kívánt tartalommal létrejövő soft law érdekében kutatásainak, felméréseiknek, érveléseiknek mindenhol hangot adnak, vitát generálnak, folyamatosan a politikai közélet felszínén tartják a témát, hogy azt fontosnak elismerve végül mindenki megszólaljon benne. A nyilatkozatokat, a kampányt és a nem kormányzati szervek fellépését követően végül megszülethet az a – ugyan jogi kötőerővel nem rendelkező, ám mégis annál fontosabb – dokumentum, mely által a tolerancia és szabadság jegyében újból elismerik egy adott csoport „emberi jogait”. Ezeket a normagyártókat a Szerző csak „konfliktus-vállalkozóknak” nevezi. A nemzetközi szintén egyre több területen jelennek meg ilyen „normaalkotók”, és különösen igaz ez a folyamat a nemzetközi közbeszéd amerikai irányítására. Ez az a „láthatatlan hatalom”, mely abban manifesztálódik, hogy „nem gyakorolják”, a döntéshozók hangulatát mégis meghatározza.

Matlár kötetében több összefüggésben felmerül a harmincéves háborút lezáró 1648-as vesztfáliai béke mai napig érvényesülő hatása. A szerző véleménye, hogy az „akié a föld, azé a vallás” elvét bevezető döntés hatására a területközpontú szabályozás a mai napig uralja a nemzetközi színteret. A beavatkozás tilalma a területközpontú szabályozásból fakad, és ez mára nyilvánvaló ellentmondásba került az emberi jogi politikával. Hiszen, ahogy azt az Egyetemes Nyilatkozat is deklarálja, az emberi jogok egyetemes érvényűek, azok betartása határokon átnyúló kötelezettség. Ekkor teszi fel a szerző a kérdést: ez vajon azt jelenti, hogy választani kell hatalom és értékek között? Válasza nemleges: a hatalom azt jelenti, hogy mások azt teszik, amit

én szeretném, hogy tegyenek, hogy mások úgy gondolkodjanak, azt fogadják el, ahogy és amit én szeretnék. Az értékek pedig a demokrácia, vagyis az egyenlőség, az emberi jogok és a jogállamiságból fakadó értékek. Nagyon fontos, hogy a hatalom azért van, hogy az értékeket érvényre juttassa, nem pedig fordítva.

Matlár ragaszkodik az emberi méltóság objektív értelmezéséhez – hivatkozva Paul Kirchhof, volt német alkotmánybíróra, aki szerint a modern alkotmányos állam lényege az emberi méltóság eszméjének középpontba állítása. A professzor a keresztény antropológiának az európai jogra gyakorolt jelentős hatását elemezve megállapítja, hogy az emberi méltóság, melynek objektív fogalma megelőzi a jogot, a sokféle ember számára nagyon különböző tartalommal bír. Ennek következménye, hogy nem állapítható meg egy közös, mindenhol érvényes meghatározás annak fogalmát tekintve. Matlár az egyik legnagyobb problémaként azt említi, hogy még a jogászok is a politikai megnyilatkozások sorába utalják az emberi jogi intézményekre való hivatkozást. Erre a Norvég Alkotmánybíróság gyakorlatából hoz példát, mely a dinamikus értelmezés módszerét alkalmazva könnyedén reflektál mind a gyakorlat, mind pedig ezzel együtt a politika változására. E folyamattal párhuzamosan ható jelenségnek tartja a Szerző azt, ahogy a jog nemzetközivé válása következtében a külföldi bírák által hozott ítéleteknek nemzeti jogba ültetését ugyancsak politikai produktumnak tekintik. A nemzetek feletti bírászkodás így „dupla demokratikus deficitben” szenved. Ennek egyik oka, hogy politika ‘elbíróiasodása’ manapság egy alapvetően pluralista, relativista szemlélet alapján megy végbe, másik oka pedig, hogy – a nemzetek feletti szintéren erősödő emberi jogi aktivizmus érdemei dacára – ennek folytán mégsem demokratikusan megválasztott bírák döntenek az emberi jogi standardokról, a jogok tartalmáról, visszahatva a nemzeti jogrendszerekre. Ezért jellemzi a szerző a „folyékony jog” kifejezésével a mai emberi jogi változásokat, hiszen az nem tartja meg az alakját, hanem amennyiben valamilyen nyomásnak van kitéve, azonnal változás következik be rajta. Konklúzióként azt állapítja meg, hogy a nemzetállami szintéren is központba került az emberi jogok és az emberi méltóság kategóriája, azonban itt sincs már mód arra, hogy az emberi jogok és a többségi mechanizmus közötti egyenlőtlenség kiegyensúlyozásra kerüljön, alapvetően azért, mert már nincs konszenzus a tartalom tekintetében.

A második rész utolsó fejezete kifejezetten két különösen érzékeny, az egyén identitását meghatározó nagy témakör – a család és a vallásszabadság – emberi jogi, nemzetközi jogi megítélésével foglalkozik. A család témaköre kapcsán elsőként annak meghatározásával foglalkozik: választanunk kell, hogy a család intézményét vagy egy társadalmilag kreált koncepciónak tartjuk, vagy természetből fakadó, az emberi lény organikus jellemzőjének. A Szerző véleménye, hogy az a család-fogalom, mely nem egy anya és egy apa házasságra épülő családi kötelékéből indul ki, sérti az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Nem a politikai többség-kisebbség által megváltoztatható kijelentésről van szó, hanem objektív, a politikai megfontolásokat megelőző tényről.

A vallásszabadsággal kapcsolatos mai kérdések gyökere is visszanyúlik a reformációig, illetve a vesztfáliai békéhez. Ezek nyomán megszűnik az egyház és a kánon-jog nemzetek feletti hatalma, és az egyháznak is csak országhatárokon belül mozgó vetülete lesz értelmezhető. Az emberi jogi logika Matlár szerint azonban teljesen

más, nemzetközi szintén szemlélendő koncepció, melyet az Egyetemes Nyilatkozat 18. cikke is alátámaszt. A már az előzőekben tárgyalt „konfliktus-vállalkozók” által gerjesztett ellentétek például a muszlimok és a keresztények között, csak látszólag ütközések, hiszen véleménye szerint csakis békés vallás létezik.

Matlár kötetének utolsó része a nemzetközi emberi jogi folyamatok buktatóinak felvázolása után a lehetséges válaszokat keresi. E részben vizsgálatának első tárgya a kereszténység és az európai demokráciák viszonya. A kereszténység, mint vallás Matlár szerint sokszor csupán egy az egyén választott hobbijai, önkifejezési lehetőségei közül: van, aki bélyeget gyűlt, és van, aki keresztény. A jog pedig hasonlóképpen viszonyul a problematikához, és értéksemleges marad, piedesztálra emelve ezzel a tolerancia mindenek feletti szempontját. A Szerző szerint azonban erősebb a kötelék a kereszténység és a demokrácia között, mint hinnénk. A keresztény értékek az európai hagyományban nagyrészt természetjogi alapokon nyugszanak, és ezek hatása az Egyetemes Nyilatkozatban is tetten érhető. Ezért az európai és más demokráciákat is a keresztény antropológia alapjaira kell helyezni, ahogy az Egyetemes Nyilatkozat is természetjogi dokumentum. A mai kihívások a kereszténység felvételének korára hasonlítanak: a kereszténység felvétele Norvégiában egy évezreddel ezelőtt alapvetően változtatta meg a pogány felfogás által diktálta értékrendet. Ma a keresztény egyház ugyanúgy az élet kioltása ellen, annak védelmének hangsúlyozásával lép fel a szeretet és a közösségi értékek előmozdítása érdekében. A jog egyetemes, és a keresztény antropológia szükségessége miatt logikailag az igazsághoz kapcsolható. Az így felépített jog legsarkalatosabb pontjai az emberi méltóság elismerése, mellyel kapcsolatban a Szerző a manapság egyre nagyobb teret hódító utilitarista felfogásra utal, és megjegyzi, hogy valamilyen formában vissza kellene térni az ember misztériumának, szentségének a hangsúlyozásához, vagyis az emberek közötti közösség erősítéséhez. A második a szolidaritás, melynek kapcsán felhívja a figyelmet, hogy ha kirívóan nagy különbségeket engedünk az emberek között a jólét tekintetében, azzal ugyanúgy nem tiszteljük eléggé az emberi méltóságot. A család, mint a harmadik eszenciális érték a társadalmi alapegységek védelmét, fenntartásukhoz fűződött érdeket hivatott hangsúlyozni. Érzékletesen írja le Matlár a házasság intézményének manapság divatos felfogását: hasonlata szerint a házasságot a legtöbben egy folytonosan nyitva álló ajtóhoz hasonlatosan fogják fel, amely mindig felkínálja a lehetőséget, hogy kilépjen rajta az egyik fél. Ez a fajta hozzáállás meglehetősen sokat gyengít az intézmény szilárdságán.

A harmadik rész a természetjog megerősítésének módjait keresi, *II. János Pál és XVI. Benedek pápa válaszait elemezve*. Ahogy Matlár jellemzi, *II. János Pál Pápa „különös szereplő, különös küldetéssel”*, aki a Szentszék spirituális szerepét próbálta hangsúlyozni, méghozzá igen nagy sikerrel. *II. János Pál* tanítóhivatala ragaszkodik ahhoz, hogy létezik egy morális igazság az emberi léttel kapcsolatban, amely egyetemesen igaz, másrészt az emberi igazság egyedül Krisztus misztériumában lelhető fel, harmadrészt pedig mindezt egy olyan személy nyilatkoztatja ki az emberek felé, akit nem demokratikus eljárással választottak meg. A Szentszék nemzetközi szerepe – melynek munkájából Matlár személyesen is kivette részét – egyedülálló lehetőséget nyit az egyház üzenetének közvetítésére. A pápai diplomácia aktivizmusának érzékeltetésére a könyv hosszasan meséli a különböző országokban tett látogatásokat és azok

sikereit, mely igazán érdekes bemutatást ad a színpalak mögötti erőfeszítésekről, megpróbáltatásokról, és a diplomáciai világ rejtelméről.

XIV. Benedek pápa filozófiája tulajdonképpen Matlár hitvallásának magja (Ratzinger bíborost pápává választása akadályozta meg abban, hogy Matlár e könyvéhez is előszót írjon). Ratzinger, Matlár megfogalmazása szerint, az igazi racionalizmus képviselője. Alapvetésként állapítja meg, hogy a pluralizmus és a relativizmus nagyon élesen különböző fogalmak. Hiszen míg az első a demokratikus berendezkedés egyik jellegzetességeként, a másik a demokrácia fenyegetéseként van jelen. A nyugati demokráciák relativista hitvallása valójában már nihilizmussal jellemezhető, mely aláassa a demokrácia legfőbb értékeinek tartott emberi jogokat. Felvillantja Jürgen Habermas és Ratzinger bíboros híres vitáját, ahol az igazság kérdése volt a legfőbb ütközési pont. A vitában Habermas azt az álláspontot foglalta el, hogy nincs, és nem is lehet etikai értelemben vett igazság, csakis racionális, nyitott, illetve érdektelen párbeszéd révén elért konszenzus. Ezt a módszert azonban Matlár a „lehetőséges művészetének” nevezi. Ratzinger alternatívája ezzel szemben, hogy csak az emberi természet helyes értelmezéséből alkothatjuk meg az emberi jogok és a demokrácia alapjait. Az ezzel kapcsolatos fő probléma, hogy a racionalitást jelenleg korlátozottan értelmezik. A racionalitást sajnos „funkcionális racionalitásként” definiálják, ami gyakorlatilag a már tárgyalt politikailag korrekt viselkedés feltételeivel egyezik meg. A funkcionális racionalitás nem szolgálhat egyetemes paradigmaként az európai országok számára, hiszen ma a politikai korrektség jegyében előfordulhat, hogy arra hivatkoznak, hogy egy érték érvényesebb, mint egy másik anélkül, hogy azt mondanák, hogy létezik egy objektív értékrend.

A vallásszabadság kérdése tökéletes példaként szolgál az emberi természet kulcskérdésének megértéséhez, hiszen a hitbéli meggyőződés az emberi lények szükség-szerű igénye, mely így szubsztanciális eleme is az emberi természetnek, és éppen ezért: emberi jog – érvel a szerző.

Ha elfogadjuk tehát, hogy a racionalitás független az emberi lénytől, akkor azzal korlátozzuk is azt, hiszen tagadva minden közös alapot és morális felsőbbiséget, az egyén univerzuma egymagában lebeg, szubjektívvá válik, és elidegenedik. Közös alapra azonban szükség van, és ez csakis az emberi méltóság lehet, melyre építve újra fel kellene kelteni az emberekben az igazság megelégedésének vele született készségét. A mai felfogást szemlélítve Matlár az összeütköző golyók metaforáját használja. Véleménye szerint a mai vélekedés csak azt képes tekintetbe venni, hogy az egyik golyó meglökte a másikat, azt azonban képtelen észrevenni, hogy az soha nem történik magától, annak mindig oka van, például azért, mert az a golyót is meglökte valaki. Az ok feltárása tehát igenis lehetséges és szükséges is.

Matlár műve valójában a kitörő igazságszomj jogi érveléssel beoltott megjelenése. Példák során mutatja be a tendenciákat, melyek mind az emberi jogok elrelativizálódásának folyamatába illeszkednek. A tolerancia és a szabadság fennhangon hirdetett jelszavai mögött talán nincs is igazi érték, igazi alap, vagy olyan érdek, amelyért valamit tolerálnunk, vagy megengednünk szabadna. Ha azt állítjuk, hogy nincs semmi, ami közöttünk, emberek között megfelelő közös alap lehet, semmi-ben nem hasonlítunk, ezért nincs is értelme a másik véleményét tekintetbe venni, akkor kizárólag a saját világunkban lebegve, saját magunk urai lehetünk – a saját

magányos univerzumunkban. A modern politikailag korrekt felfogásban a szerző felkiáltása arra próbál rámutatni, hogy a szabadság nem jelent többé nyitott ajtót, ha mindenki másé is nyitva van, és a miénken is bárki bejöhet; illetve a tolerancia nem jelent többé megértést, ha objektív értékrend híján minden határt újraírva az érthetlent is meg kell értenünk. Hol a határ, ha nincs mihez viszonyítva értelmezni a szabadság és a tolerancia kiüresedett jelszavait?

FRÖHLICH JOHANNA – SCHANDA BALÁZS

HORVÁTH ATTILA – KOLTAY ANDRÁS – MÁTHÉ GÁBOR (SZERKESZTŐK)

Sapientia iniuria non potest fieri.
Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére

Budapest: Gondolat, 2009. 320. p. ISBN 978 963 693 182 7

*„Mindig próbáltam úgy élni az életem, hogy jót tegyek ott,
 ahol hagyják, és megpróbáltam rosszat tudva nem tenni.
 Próbáltam soha nem megalkudni az alapvető elvekben.
 Ha ezt végig tartani tudom, eredményes lesz az életem.”*
 (Zlinszky János)

ZLINSZKY JÁNOS Professzor Úr, volt alkotmánybíró, a PPKE JÁK alapító dékánja 2008 márciusában ünnepelte 80. születésnapját. Ebből az alkalomból tavaly Karunk dísztermében külföldi és hazai pályatársai, valamint az Egyetem és a Kar vezetői köszöntötték az Ünnepeltet. Professzor Úr jubilálása alkalmából megjelent német nyelvű római jogi írásait tartalmazó gyűjteményes kötete is,¹ ám egy ünnepi emlékkönyv kiadása ekkor még váratott magára.

Az ünnepi kötet azonban időközben elkészült, bemutatására és átadására 2009. június 17-én, a Kar Dékáni Tanácstermében gyűltek össze az Ünnepelt kollégái, tanítványai, családtagjai és barátai. A közvetlen hangvételű könyvbemutatón a kötet szerkesztőin kívül köszöntő beszédet mondott Fodor György Rektor Úr, valamint Mezey Barna, Révész T. Mihály tanár urak, Komáromi László és Bónis Péter egykori tanítványok. A köszöntők valamennyien méltatták az Ünnepelt tiszteletet parancsoló tanári és tudományos életútját, a szó szoros és átvitt értelmében is iskolateremtő munkásságát, hihetetlen teherbírását, amellyel magas közjogi tisztségeit össze tudta egyeztetni az oktatói és karalapító dékáni teendővel, és mindenekelőtt azt a szilárd meggyőződéssel képviselt becsületességet, erkölcsösséget és hitet, amelyeket Professzor Úr valamennyiünk számára példamutatóan vall és közvetít.

¹ ZLINSZKY JÁNOS: *Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus* (NADIA EL BEHEIRI szerk.). Budapest: Pan Kiadó, 2008.

Az ünnepi tanulmánykötet – amely egyébként annak a *Jogtörténeti Értekezések* című kiadványsorozatnak a 36. számaként jelent meg, amely 1971-ben többek között éppen Professzor Úr közreműködésével indulhatott el – négy jól elkülöníthető részre tagolható.

Az első rész tartalmazza a szerkesztők Bevezetőjét, egy az Ünnepelttel készült interjút, valamint Horváth Attila Professzor Úr életrajzát bemutató írását. Ezekből kiderül, miben is áll pontosan az a „nyolc évtized szolgálat”, amely az Ünnepelt eddigi életútját kitöltötte. Kiderül, milyen hosszú és rögs út vezetett a – többszörösen is megérdemelt – tudományos és közéleti sikerekig, az alkotmánybírói talárig, és az önálló katolikus jogi kar megalapításáig, és az is, hogy az Ünnepelt a nehézségek ellenére mégis milyen kitartó akarattal, meggyőződésétől soha el nem térve, azért a hátrányokat is vállalva járta és járja ezt az utat. Ezzel egyszersmind megmutatva azt is a következő nemzedékeknek, hogy igenis léteznek ma is azok az alapvető értékek, amelyek korábban oly fennköltté tették a jogász hivatást, és ezek következetes képviselése hosszú távon mindig megéri. Ez a magatartás, ez a jogász etikos pedig rendkívül egyszerű, sokszor magától értetődő alapokon nyugszik: a jó és az igazságos, az elesettek, a szabadság, a család, a nemzet és az egyetlen felsőbb akarat szolgálatán.

A második részben olvashatjuk a korábbi kari köszöntés alkalmából elhangzott tisztelegő beszédeket. E beszédek más és más oldalról mutatják be az Ünnepeltet: Bánrévy Gábor professor emeritus Professzor Úr volt évfolyamtársaként életművének azt a részét emelte ki, ahogy *homo publicus*ként a közéleti eseményekre reagálni képes; nem pusztán a témakör – közvagyon, vélemény-, szólás- és vallásszabadság, szociális ellátások stb. – logikus és sokoldalú tudással, olykor kemény kritikával történő meghatározásával, de a bajból kivezető útnak, a probléma megoldásának a felvázolásával is. Boytha György nyugalmazott c. egyetemi tanár fiatalkori éveit jegyében köszöntötte az Ünnepeltet, visszaemlékezve a későbbi szakmai életpálya küzdelmes indulására – egyetemről történt kizárás, kitelepítés, ácsmunkásként eltöltött évek, nehézkes elhelyezkedés –, ugyanakkor a szép, kedves emlékekre is, mint pl. a Marton Géza Római Jogi Tanszékén folytatott közös kutatómunka, a turistaházak leltárainak készítésekor (Professzor Úr egyik korábbi foglalkozása) tett nagy séták, vagy a baráti és családi beszélgetések. Wolfgang Waldstein professor emeritus külföldi kollégaként és barátként Professzor Úr római jogi és jogtörténeti tudományos és oktatásszervezői munkásságát mutatta be, kiemelve szerepét a Tempus program szervezésében, amely az Erasmus program elődjeként lehetővé tette hallgatók és oktatók számára, hogy egy időre külföldi egyetemeken tanulhassanak. Komáromi László egyetemi adjunktus pedig korábbi tanítványként Professzor Úr oktatói tevékenységét és hitelességét méltatta, felelevenítve úgy az első gólyatábor, majd az első előadások és első vizsgák élményeit, mint Professzor Úr azóta is sokszor elhangzott, hallgatóknak címzett jó tanácsait, és egyéni, ma is követendő, mindig sikerre vezető tanári módszereit.

A harmadik rész az Ünnepelt publikációs listáját tartalmazza. A tekintélyes, máig lezáratlan lista mintegy öt évtized tudományos termését tükrözi: A magyar mellett németül, angolul és franciául íródott mintegy 240 cikk, előadás, ismertető, tanulmány, monográfia, tankönyv és tankönyvrészlet a jogtudomány szinte teljes spektrumát lefedi. Professzor Úr főbb kutatási területei – római jog, jogtörténet, jogász etikos –

mellett megtalálhatók itt magánjogi, büntetőjogi, közjogi-alapjogi, de történelmi és oktatásszervezési témájú írások is.

A negyedik, legerjedelmesebb részben olvashatók a jubileumi alkalomra szánt ünnepi tanulmányok, valamennyi – a kiadványsorozat címéhez is illően – jogtörténeti témakörben. Több tanulmány választott témájaként XIX–XX. századi magyar jogtörténeti, illetve alkotmánytörténeti kérdést; ennek a korszaknak a feldolgozása ugyanis szintén az Ünnepektől egyik – talán nem annyira köztudott – kutatási területe, a témakörből pedig „*A XIX. és XX. századi politika története*” címmel speciálkollégiumot is tartott.

Sorban az első Balogh Elemér egyetemi tanár, alkotmánybíró *A törvényszéki orvoslás jogi szabályozásának kezdetei* című tanulmánya, amely egy az 1829–1830. évi büntetőjogi elaborátum teljes anyagát feldolgozó, átfogó munka egyik – az igazságügyi orvostan jogi szabályozásának hazai kezdeteit bemutató – állomása. A tanulmány a törvényszéki orvosi vizsgálat elrendelésétől a különböző vizsgálati módszereken keresztül a törvényszéki orvosi jelentés elkészültéig mutatja be a szakirodalomban ugyan sokat kritizált, ilyen szempontból mégis példásan körültekintő, jogi és orvosszakmai megközelítésből is precíz törvénykönyvtervezetet.

Csehi Zoltán tanszékvezető egyetemi docens tanulmányában – melynek címe: *A német nemzetközi magánjog és az alapjogi oktroi. A kezdetektől a „spanyol ügy”-ig* – a német nemzetközi magánjog azon korszakát mutatja be, amelyben a *Grundgesetz* megalkotása után, az 1950-es évektől a jogterületnek is szembe kellett néznie az alkotmányosodással és az alapjogi kritikákkal. A tanulmány Hans Carl Nipperdey híres kölni magánjogász apropóján elméleti előkérdésként szól az alapjogok magánjogi jogviszonyokban való közvetlen alkalmazhatóságának tételéről („*Drittwirkung*”) is; emellett pedig olyan alapproblémákat vizsgál, mint a nemzetközi magánjogi szabályok alkotmányos értékelhetősége vagy – értéksemleges kapcsolóelvekről lévén szó – értékelhetetlensége, az alkalmazandó külföldi jog alkotmányos értékelhetősége, és az ezek megítélésében a német szövetségi Alkotmánybíróság „spanyol ügy”-ként elhíresült 1971. évi döntésével bekövetkezett fordulat.

Horváth Attila egyetemi docens tanulmánya, *A szocialista alkotmány (1949. évi XX. tv.)* megismerteti az Olvasót azzal, miként akasztotta meg hazánk majd’ évezrednyi szerves közjogi fejlődését az 1949. évi népköztársasági alkotmány, amely köztudottan az 1936-os szovjet sztálini-buharini alkotmány szervilis másolata volt, attól mindössze néhány szakaszban tért el. Az írás részletesen szól az alkotmány előkészítésének, megszövegezésének és elfogadásának megdöbbentő körülményeiről, az egyébként is propagandisztikus szöveg érvényesülésének szinte teljes hiányáról, a biztosítékok nélküli egységes hatalom eszméjéről – és általánosságban arról a korszakról, amelyben az élet szinte minden területén éppen az ésszerű és logikus ellentétjét deklarálták, írták elő vagy követelték meg.

Koltay András egyetemi adjunktus *A szólás- és sajtószabadság kezdetei Magyarországon* címmel jelentette meg írását, amelyben Werbőczy Tripartitumától, illetve az 1587-ben megjelent első hazai nyomtatott újságlevéltől a kiegyezésig vázolja fel a szólás- és sajtószabadságért folytatott küzdelmeket. A bemutatott folyamatot sok közismert történelmi momentum teszi színebbé és könnyebben megérthetővé; elég itt utalni II. Rákóczi Ferencre és a *Mercurius Hungaricus*ra (1705–1710), a szigorú

Habsburg-cenzúrára, Wesselényi Miklós 1839-es felségsértés miatti elítélésére egy politikai beszéde okán, Kossuth Lajosra és az *Országgyűlési Tudósításokra* vagy a *Pesti Hírlapra*, az 1848. március 15-én történetekre, illetve a kiegyezéskori törvényalkotásokra. Mint az írásból kiderül, Hajnóczy József, majd gróf Széchenyi István már akkoriban tisztán felismerték azt a rendszerváltozás után majd az Alkotmánybíróság gyakorlatában is megjelenő gondolatmenetet, amely szerint a hatalom megfelelő korlátok közé szorítására nincs biztosabb eszköz, mint a sajtószabadság; ennek a segítségével bontakozhat ki ugyanis társadalmi „*discussio*”, amely az előítéletek, a tudatlanság és a hazugság kiszorításával felszínre hozhatja az igazságot.

Komáromi László egyetemi adjunktus tanulmánya a *Nyugati hűbériség vagy bizánci feudalizmus? Középkori magyar fejlődés két társadalmi modell határán* címet viseli. A tanulmány egyes korabeli jogintézmények, (birtok-)adományozási formák és a társadalmi modell vizsgálata alapján rámutat, mennyire félrevezető úgy a középkori Magyarországon, mint Bizáncban nyugati típusú hűbériségről, feudalizmusról beszélni, itt ugyanis ez a társadalmi berendezkedés nem, vagy csak egy-egy elemében jelent meg. Hazánk nem követte ugyanakkor teljes egészében a keleti modellt sem; a korabeli hazai társadalmi felépülés erőteljes sajátosságainak indoka főleg a királyi uralom karizmatikus megalapozottsága lehetett, amely nem tette szükségessé a hűbérjogi hűségkötelek megjelenését.

Máthé Gábor tanszékvezető egyetemi tanár angol nyelvű tanulmányának címe *Formation of the Hungarian Royal Supreme Court of Justice in the Bourgeois Era*. A tanulmány 1865-től 1875-ig vizsgálja a korabeli magyar bírósági fórumrendszerre vonatkozó szabályokat, a szervezet kiépülését, személyi összetételét, munkaterhét, és funkcióját a hatalmi ágak megosztásának rendszerében.

Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár írása – melynek címe *Egy Deák-párti képviselő a választókerületében (Horvát Boldizsár és Szombathely)* – Horvát Boldizsár nyolcszor is megválasztott országgyűlési képviselő, igazságügy-miniszter szemével láttatja az 1848–1887 közötti Magyarország megoldandó problémáit: a parlamentarista-municipalista ellentétet, a kiegyezés idején a '48-as vívmányok visszaállítását, a heves politikai pártszenvetélyt, a „közös ügyek” meghatározását és Ausztriától való kölcsönös függőségünket.

Stipta István tanszékvezető egyetemi tanár összehasonlító tanulmánya, *A francia közigazgatási bíráskodás hatása a dualizmus kori magyar törvényhozásra*, egy a pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai történetét feldolgozó, készülő monográfia része. A tanulmány először ismerteti az 1880-as évek francia közigazgatási bíráskodási modelljét – a szervezetrendszer és az eljárást –, majd ennek korabeli hazai fogadtatását, amely nem lelkesedett a hatalmi ágak merev szétválasztásának logikáján alapuló, közigazgatáson belüli, attól nem független jogvédelemért, és azt, hogy ennek ellenére mégis ezt a megoldást vette át az 1876. évi V. törvénycikk a közigazgatási panaszok elbírálására.

A kötet Szigeti Magdolna egyetemi docens *A Német Demokratikus Köztársaság összeomlása és az újrakezdés első lépései* című tanulmányával zárul, amely Erich Honecker fokozatos elszigetelődésén, a tömeges NSZK-ba vándorlón, az új ellenzéki erők szerveződésén, az állandósuló tömegdemonstrációkon, a csőd közeli gazdasági helyzeten, majd a Német Szocialista Egységpárt vezetőségének leváltásán ke-

resztül mutatja be a kommunista NDK bukását és a német újraegyesülés folyamatának fázisait, hangsúlyozva a történesek magyarországi összefüggéseit is.

Összegzésként, az Olvasó a kötet végén alappal vélheti úgy, az előző ünnepi emlékkönyv² után ismét színvonalas – ugyan a jogtörténeti témakört erőteljesebben középpontba helyező –, az alkalomhoz méltó kötettel sikerült örömet okozni az Ünnepeletnek, ezzel is gratulálva 80. életéve betöltésének jeles jubileumához, megköszönve minden eddigi munkáját, tanításait, és jó egészséget és türelmet kívánva életműve további gyarapításához.

NAGY GUSZTÁV

² BÁNRÉVY GÁBOR, JOBBÁGYI GÁBOR, VARGA CSABA (szerk.): *Iustum, Aequum, Salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. Budapest: Osiris, 1998.

